

De klas

Hermann Ungar

uit het Duits vertaald door
Angela Adriaansz

met een nawoord van Ton Naaijken

Uitgeverij IJzer
Utrecht

Hoofdstuk Een

Hij wist dat de jongens hem van alle kanten beloerden, dat het zijn ondergang kon betekenen als hij zich maar even blootgaf. Het waren dit jaar achttien jongens die hij tegenover zich had. Ze zaten twee aan twee in de banken en keken hem aan. Hij wist dat de ondergang elk moment kon komen. Hij moest ermee leren leven dat hij een bruto leek. Hij wist dat hij dat niet was. Hij verdedigde zijn brood, hij vocht voor iedere dag uitstel. Zijn hardvochtigheid was onderdeel van het systeem om het einde uit te stellen. Hij moest tijd winnen. Iedere dag kon zijn redding zijn, want juist op die gewonnen dag kon hij, Josef Blau, de leraar, misschien met inspanning van al zijn krachten de leniging bewerkstelligen van wat hij zich zelf op de hals had gehaald.

Hij streed met alle middelen om de orde te handhaven. Alles was verloren zodra die één keer verslapte. Als de eerste steen losraakte, stortte het hele gebouw in. Hij wist dat hij onder het puin bedolven zou worden. Hij kende voorbeelden waarvan hij had geleerd dat mildheid en toegeeflijkheid niet de middelen waren om jongens eronder te houden. Daar waren andere docenten op stukgelopen. De mens, zegt men, is van nature goed en meedogend; als dat waar was, dan waren jongens van veertien geen mensen. Hun hart kende geen gevoel. Zodra de tucht hen niet meer

in bedwang hield, wist hij, was alles tevergeefs, zowel de verwijzing naar de bedreigde positie van de leraar als het smeken om genade. Ze zouden meteen toeslaan, als ze ook maar even het gevoel hadden dat ze het sterkst waren. Hij wist dat hun hoongelach hem eens zou achtervolgen, als hij zou vluchten, vernederd, met gebogen hoofd, van zijn broodwinning beroofd.

De school lag in een deel van de stad waar de meer welgestelden woonden. De jongens waren weldoorvoed en goed gekleed. Hij zelf kwam uit een arm gezin. Hij voelde dat je er vrijheid van beweging en zelfvertrouwen aan ontleende, als je in welstand was opgegroeid, en dat een bepaalde opvoeding, zelfs beschaving en wijsheid, daar niet tegenop konden. Hij vreesde dat dit voor de jongens de eerste zwakke stee in zijn pantser zou kunnen vormen. Hij had het gevoel alsof de jongens zijn bewegingen en kleding monsterden.

Hij stond onbeweeglijk voor de klas en leunde met zijn rug tegen de muur. Hij liet hen niet los met zijn blik, individueel en collectief. Hij wist dat hem geen enkele glimlach, hoe besmuikt ook, op een van de naar hem toegekeerde gezichten mocht ontgaan. Het kon een superieur lachje zijn en het begin van rebellie. Als hij het op tijd zag, kon hij het met zijn blik bezweren. Hij kon ook onder een voorwendsel straf uitdelen. Het belangrijkste was dat hij tijdens de les geen moment uit het oog verloor dat de orde onder geen beding mocht verslappen. Alleen al daarom vermeed Blau het door de klas heen en weer te lopen, zoals andere leraren deden. Dat doorbrak de spanning, veranderde de onbeweeglijkheid in beweging, was ontregelend en ondermijnende de orde. Het deed de grens vervagen tussen de meerdere en de groep van minderen, het systeem was niet meer star, de beweging maakte het flexibel. Gewicht en contragewicht mochten ook ruimtelijk niet verschuiven,

anders werd de balans verstoord. Hij wist dat er bij de eerste stap die hij deed een zucht van verlichting door de klas zou gaan en dat de verkrampde lijven zich zouden ontspannen. Als hij op zijn eigen vaste plaats bleef, gaf hij de jongens bovendien minder gelegenheid zijn bewegingen te observeren dan wanneer hij door de klas zou lopen. Ondanks het dreigende gevaar dat de jongens elkaar zouden voorzeggen, liet hij ze bij het overhoren in hun bank zitten en niet naar het bord komen. Anders zou er, net als bij elke beweging die hij zelf maakte, een nieuwe, door de verandering provocerende, constellatie zijn ontstaan. De tweedeling in de ordening zou hebben plaatsgemaakt voor een driedeling, en de rechte lijn van hun blikken naar hem en omgekeerd zou door het derde punt, een nieuw contragewicht, worden afgebogen.

De deur van het klaslokaal bevond zich ter hoogte van de eerste rij banken tegenover de muur met ramen. Die keken uit op het schoolplein. Op drie passen afstand van de voorste banken, vóór de dwarsmuur waaraan het schoolbord hing, was het podium met de lessenaar van Josef Blau. De lessenaar stond aan de rand van de verhoging, die naar de ramen toegekeerd was. Zou Josef Blau, net als de andere leraren, via het smalle pad tussen het podium en de banken dwars door het lokaal naar de ramen zijn gelopen, om daar in de hoek tussen zijn lessenaar en de muur zijn hoed aan de kapstok te hangen die voor de leraren was bestemd, dan zou hij gedurende die paar passen altijd de ogen van een deel van de leerlingen in zijn rug hebben gehad. Dat vermeed hij door vanaf de deur meteen het podium op te stappen en daarover naar zijn plaats te lopen. Hij beschreef hierbij een halve cirkel, niet alleen in voorwaartse richting, maar tegelijk ook om zijn eigen as, zodat hij de jongens geen moment uit het oog hoefde te verliezen. Hij vulde het klassenboek in en posteerde zich dan zó bij het eerste raam, dat zijn rug door de muur tegen blikken van buiten was beschermd. En

daar bleef hij staan, tegenover de jongens, tot het einde van het lesuur.

Hij verliet het lokaal op dezelfde wijze als hij het had betreden. Niet alleen zijn bewegingen, ook zijn kleding – en die misschien nog wel meer – kon voor de jongens aanleiding zijn om de spot met hem te drijven. Niets was in de ogen van welgestelden verachtelijker dan armoede, had Josef Blau de indruk. Zelfs hun medelijden was niet gespeend van arrogantie. Hij wist dat het voor hem geboden was steeds goed gekleed te gaan, zelfs als hij zich daar veel offers voor moest getroosten. Aan het begin van elk schooljaar liet hij zich een nieuw kostuum aanmeten. Hoewel hij angstvallig netjes was op zijn kleren, werd hij zich, zodra hij de klas binnenkwam, pijnlijk bewust van het sjofele van zijn kostuum. De vrees dat het zitvlak van zijn broek en de ellebogen van zijn colbert al glommen, hinderde hem zó, dat hij zijn mouwen wat naar binnen draaide en dan tijdens de les zijn armen tegen zijn lichaam gedrukt hield.

De jongens droegen bijna zonder uitzondering een blauw matrozenpak met open kraag en brede, naar onderen spits toelopende halsuitsnijding, die een deel van de blanke, onbehaarde borst liet zien. Daaronder droegen ze een nauwsluitende broek, die soms tot ver boven de knie reikte, terwijl de benen in korte kousen staken, zodat de blote huid weer zichtbaar was. Deze kleding van de jongens vervulde Blau met weerzin. Het leek hem alsof deze manier van kleden een afwijzing van zijn bestaan inhield, alsof ze tegen hem was gericht, alsof ze de bedoeling had hem te provoceren. Hij was klein en mager. Hij droeg, omdat alles wat fladderde hem onrustig maakte, en ook uit een gevoel voor orde, zijn jasje dichtgeknoopt. Hij had heel dunne benen en verborg zelfs de huid van zijn nek onder een hoge, gesteven boord. Hij werd in wakende toestand bezocht door de zowel pijnlijke als kwellende voorstelling dat hij zelf gekleed

ging in een matrozenpak, dat zijn leerlingen hem daarin betrapt en – niet in de laatste plaats vanwege zijn behaarde borst – dodelijk hoonden en voor schut zetten.

Hij las in de ogen van de jongens het gretige verlangen de barrières te slechten en hem te belagen. Omdat het niet met geweld ging, zolang hij de teugels strak in handen hield, probeerden zij het met list. Ze achtervolgden hem op straat. Hoe voorzichtig hij ook te werk ging, hij zou op den duur niet kunnen verhinderen dat ze Selma te zien kregen. Ze moesten van haar bestaan weten en terwijl zij hem, hun leraar, met de gespannen blik van gehoorzame oplettendheid aankeken, verkeerden ze in gedachten misschien wellustig bij zijn huwelijk. Misschien ontdeedden zij zijn magere lichaam van zijn kleren en stelden zij zich hem met Selma voor in situaties waarin hij niet veel meer was dan een straathond. Als ze Selma eenmaal zouden kennen, als een van hen haar eenmaal zou hebben gezien in de nauwsluitende japon die haar ronde, gevulde vormen zo goed deed uitkomen, dan werden dergelijke voorstellingen pas echt, kregen ze duidelijk gestalte. Ze mochten Selma niet te zien krijgen. Hij moest, als de commandant van een belegerde vesting, het land in de wijde omtrek, zelfs vruchtbare akkers, tot een woestijn maken om de nadering van de vijand op alle mogelijke manieren te bemoeilijken. Er mocht tussen hem en zijn leerlingen alleen maar een beroepsmatige relatie bestaan. Die beroepsmatige relatie lag vast, had haar eigen regels. Had hij eenmaal het terrein verlaten waar deze regels van toepassing waren, dan kon hij niet meer terug. Dan had het onpersoonlijke, het van de spelers van de rol van leraar en leerling onafhankelijke, definitief plaatsgemaakt voor het persoonlijke, het relatieve. Hij moest onverbiddelijk zijn als de jongens hem van tijd tot tijd in een persoonlijk gesprek probeerden te verstrikken, als een vis in de mazen van een net. Als ze in

de pauzes tussen de lesuren naar hem toekwamen, terwijl hij op de lange gang in een hoekje geleund stond, wees hij ze met bitse woorden af. Hij kende de geschriften van zijn jeugdvrienden over de verhouding tussen leraar en leerling. Maar hij had geen keus. De jongens straalden de arrogantie en zelfverzekerdheid uit van de weldoorvoede en goedgeklede burger; hun gelach bij de ontdekking van zijn zwakke plek, die ze intuïtief aanvoelden, zou hem kapotmaken. Er was één leerling die geen matrozenpak droeg. Hij heette Johann Bohrer. Zijn vader was klerk bij een advocaat. Bohrer was gekleed in een bruin colbert en lange broek. De mouwen hadden aan de ellebogen glimmende plekken. Zijn handen waren niet blank als die van de andere jongens. Ze waren rood en gezwollen als door de winterkou. Josef Blau vermeed het deze jongen aan te kijken of een vraag tot hem te richten. Het leek hem alsof Bohrer plotseling van zijn plaats zou kunnen opstaan, naar hem toe zou kunnen lopen en hem onder het daverende gelach van de klas op de schouder zou kunnen slaan. Hij was bang voor de mogelijkheid dat de jongens hem, hun leraar, zouden vergelijken met Bohrer, met wie ze uit medelijden hun boterhammen deelden. Niemand was zo goed als Bohrer in staat zijn angst te doorgronden. Ofschoon Josef Blau het antwoord wel vermoedde, vroeg hij Bohrer, gehoorzaamend aan een wil die sterker was dan hijzelf en die hem naar de rand van de afgrond voerde, welk beroep hij zou kiezen. Bohrer sloeg zijn ogen niet op, toen hij zacht – alsof hij Blaus schaamte begreep – antwoordde dat hij leraar wilde worden. Even was Blau van zijn stuk gebracht. Hij zocht houvast bij de muur achter zich en sloot zijn ogen. Maar reeds ontstond er geroezemoes in de klas dat zijn oor trof. Was dat het einde, begrepen de jongens nu dat er voor de studerende zoon van een klerk nauwelijks een ander beroep openstond dan het leraarschap? Dat het be-

roep van Josef Blau een beroep was voor arme mensen? Associeerden zij hen nu voor altijd met elkaar, Josef Blau en Johan Bohrer met de winterhanden? Was hij nu voor altijd gestigmatiseerd? Hij vermande zich en zijn blik bracht de ontstane onrust weer terug tot onbeweeglijkheid. Hij begreep dat hij zijn toevlucht moest nemen tot hardere maatregelen om zijn gezag te laten gelden. Hij dacht aan de mogelijkheden die een leraar vroeger had, toen je nog lijfstraffen kon uitdelen. Je kon die laten toedienen door een medeleerling en zo en passant verdeeldheid zaaien en de jongens tegen elkaar uitspelen, zoals het lot waar iedereen aan onderworpen is, de mensen tegen elkaar uitspeelt. Lijfstraf was meer dan straf in de vorm van een standje, een onvoldoende, nablijven of strafwerk. Dat waren straffen die niet kwetsend waren en die jongens met een superieure glimlach over zich heen konden laten gaan. Maar lijfstraf zou de leerlingen duidelijk hebben gemaakt dat ze fysiek aan het gezag van de leraar waren onderworpen. Blau respecteerde de principes die tot afschaffing van dergelijke straffen hadden geleid. Toch zou hij ze hebben toegepast, als het was toegestaan, omdat ook de jongens ongetwijfeld elk middel zouden aanwenden om hem psychisch kapot te maken. Hij zou niet hebben gearzeld, omdat zijn broodwinning op het spel stond. Hij moest zijn neigingen tot een humaner optreden onderdrukken, wilde hij deze strijd niet al bij voorbaat verliezen. Josef Blau wist dat zijn ondergang ophanden was, maar hij streed voor elk uur dat hij die kon uitstellen. Hij wist niet waar de gruwel zou beginnen. De gevaren dreigden van vele kanten, in de wereld op school en in die andere, die niet tot de school behoorde. Contact tussen deze beide werelden zou het gevaar hebben vergroot, de catastrofe bespoedigd. Hij was zich ervan bewust dat hij zich aan een strohalm vastklampte als hij de strijd tegen zijn noodlot voerde. Maar meer dan strohal-

men had hij niet als verweer tegen de wet die zich in zijn wrede onverbiddelijkheid tegen hem richtte.

Josef Blau verliet het klaslokaal met achttien blauw gekafte schriften onder zijn arm. Hij hoorde het geroezemoes dat ontstond zodra de deur achter hem in het slot viel. Hij zag de jongens niet meer, maar wist dat ze van hun plaatsen waren opgestaan en zich verdrongen om de bank waar Karpel zat. Karpel was met zijn vijftien jaar de oudste van de klas. Blau voelde dat de vijandschap die de leerlingen jegens hem koesterden zich in Karpel concentreerde en vermenigvuldigde. Als de ondergang zou komen en als die hier en niet thuis zou beginnen, zou de aanzet ertoe worden gegeven door Karpel met zijn zwarte, in een scheiding gekamde haar. Karpels gezicht was niet meer glad en meisjesachtig zoals dat van de andere jongens. Het was smal en bleek, de neus was prominent en om de ogen lagen blauwe schaduw. Zijn baardgroei van pluizige, zwarte haartjes gaf de wangen iets onreins. De gedachte dat ook zijn lichaam reeds behaard was als dat van een man, was verontrustend – vooral omdat Karpel, evenals zijn medeleerlingen, een blouse met lage halsuitsnijding droeg – zoals ook de aanblik van een als vrouw verklede man verontrustend is voor een kuis persoon, die bang is dat er onverwachts een mannelijk behaarde plek van het lichaam zal worden ontbloot.

Josef Blau voelde de arrogantie van deze jongen, die hem verachtte, al gaf hij daar nog niet openlijk uiting aan. Ongetwijfeld verzamelde hij zijn krachten en zijn haat jegens zijn leraar, om die haat te laten losbarsten als de tijd daar was, en de anderen daarmee het sein te geven zich op hun prooi te storten. Karpel had niets te verliezen. Als hij van school af moest, zou zijn rijke vader andere mogelijkheden voor hem vinden. Maar Blau was gewapend. Het zou ze niet makkelijk vallen onder zijn ogen, die hij niet van hen afwendde, onder zijn blik, die hen fixeerde en doorzag. Karpel boog

zijn hoofd als Blaus blik de zijne ontmoette. Hij verborg zijn handen onder de lessenaar als de ogen van zijn leraar op hem bleven rusten. Waarom liet hij zijn handen met hun glanzende, zorgvuldig gepolijste nagels niet liggen, waarom onttrok hij ze aan de blik van zijn leraar? Toch alleen maar omdat hij wist dat diens nagels niet gepolijst waren, dat de aanblik van zijn handen zijn leraar beschaamde en dat de tijd om hem te beschamen nog niet was gekomen?

Josef Blau versnelde zijn pas. Hij hoorde boven zich op de trap al het lawaai van de naderende jongens. Op straat gekomen, ging hij de dichtstbijzijnde poort binnen. Hij wilde de leerlingen laten passeren. Nu kwamen ze het schoolgebouw uit. Ze zagen hem niet, omdat hij in het donker van het poortgewelf stond. Maar hij kon hen wel zien, hij zag ze met wilde bewegingen het bordes van de schooldeur naar de straat afspringen. Ze zwaaiden met hun boeken, die met een riem waren samengebonden. Ze stonden recht tegenover hem, Karpel in het midden. Karpel zei iets, en vanaf zijn plek aan de overkant van de straat hoorde Blau hun veelstemmig gelach. Daar stond Karpel, zijn handen nonchalant in de zakken van zijn broek, zijn boeken zorgeloos onder zijn linkerarm geklemd. Die jongen had al ervaring, hij kende de verboden lusten, misschien ook de vrouwen al. Blau geneerde zich voor de ervaring van die jongen. Karpel geneerde zich niet. Hij haalde een vel papier uit zijn zak, dat van hand tot hand ging. De jongens lachten. Het was ongetwijfeld een aanstootgevende tekening die Karpel liet zien. Misschien was het wel een tekening van hemzelf, gemaakt door de ervaren Karpel, in een situatie die hem aan hun spot prijs gaf. Josef Blau kon niet op het groepje jongens afstappen om de tekening in beslag te nemen. Hij zou, nu ze allemaal vol hoon en superioriteitsgevoel waren, van alle kanten door hen omstuwd worden en met gelach ontvangen, omdat ze zich hem, het model van de tekening,

op dat ogenblik zouden voorstellen zoals Karpel hem had afgebeeld. Hier was geen orde waaraan ze onderworpen waren, de orde waarin hij zijn vaste plaats tegenover de jongens kon innemen. Hier, tussen mensen, huizen, auto's, in het straatlawaai, zou hij die orde eerst moeten scheppen. Ze stonden daar, de orde was weggefallen, zij waren in beweging. Hier was hun overwinning gemakkelijk. Hij wilde zich die niet op die manier laten afdwingen.

Josef Blau wachtte. Toen de jongens weg waren gegaan, stapte hij vanuit het donker van de poort de straat op.